

IMÁGÓ
BUDAPEST
ONLINE

Az Imágó Egyesület online folyóirata

Imágó online.

Kiadás dátuma: 2015. 10. 20.

www.imagoegyesulet.hu

szerkesztoseg@imagoegyesulet.hu

ex libris:

SD

Szerkesztői előszó

KOVAI MELINDA

EGYÉNI SZOCIÁLIS PROBLÉMA

BEVEZETŐ

„Egyéni szociális probléma” – nehéz megmondani, honnan származik ez a frázis, de bizonyos, hogy a nyolcvanas években már a kisiskolások körében is jól ismert volt azzal a jellegzetes, gúnyos, rosszindulatú hanglejtéssel együtt, ahogyan kimondani szokás. Jelentése körülbelül valami olyasmi, hogy ’senkit nem érdekel a bajod, oldd meg magad, ahogyan tudod.’ A kifejezés többnyire olyan helyzetekben hangzik el, amikor valaki „érdemtelenül” igényel megértést, szolidaritást, vagy éppen megbocsátást. A gúny éle az „egyéni” és a „szociális” egymás elleni kijátszásából fakad, arra utalva, hogy a címzett „közügyként” akar elfogadtatni valamit, ami másoknak nem az.

A pszichológia diskurzusában, ide értve az egyetemi képzés tartalmától a pszichoterápiák széles arzenáljáig minden olyan tudományos teóriát és technikát, amelynek neve pszicho-előtaggal kezdődik, a „szociális” kizárólag „egyéni” lehet, és még abban a gúnyosan leértékelt formájában sem létezhet, ahogy a fenti mondásban. A pszichológiai problémák a személyiség problémái és ekként is kezelendők. A pszichológusok, noha az utóbbi évtizedekben Magyarországon is bizonyos értelemben kitüntetett közszereplőkké váltak, szinte soha nem nyilatkoznak meg közügyek kapcsán. A médiában a „pszichológus válaszol” az emberek gyerekeivel, párkapcsolati, munkahelyi problémáival, karrierjével, boldogsággal-boldogtalansággal, sőt, olykor spiritualitással kapcsolatos kérdéseire. A pszichológus válaszaiban a megoldás mindig az egyénben rejlik, hiszen a szenvedéseinek oka ő maga. Ahogy mondani szokás, a „siker fejben dől el”, kellő – szükség esetén szakértői segítséggel megtámogatott – önismerettel, kapcsolataink, érzelmeink megfelelő menedzselésével válhatunk nagyjából kiegyensúlyozott, az élet különféle területein jól teljesítő személyiséggé. A pszichológia világában az egyénnek nincs társadalmi státusza, csak személyisége; a pszichológia világából magának a pszichológiának a társadalmi környezete sem látszik, ezzel a vakfolttal biztosítja ugyanis, hogy „független”, „objektív”, „univerzális” szakértő lehessen a „személyiség” problémáit illetően. A pszichológust nem kérdezik és nem is válaszol soha olyan kérdésekre, mint például: milyen pszichológiai következményei voltak a rendszerváltást követően a morális konszenzus teljes átalakulásának? a tömegessé váló létbizonytalanságnak? vajon miért öltenek etnicizált formát a társadalmi feszültségek? miért rosszabb az alacsony státuszú szülők gyerekeinek iskolai teljesítménye? stb. és miféle pszichológiai segítséget lehetne nyújtani ezekre a problémákra?

Minden korszakban és társadalomban működnek kidolgozott ideológiák és technikák az emberek önmagukkal való viszonyának szabályozására. Foucault szavaival az „önmagaság

IMÁGÓ
BUDAPEST
ONLINE

Az Imágó Egyesület online folyóirata

Imágó online:

Kiadás dátuma: 2015. 10. 20.

www.imagoegyesulet.hu

szekesztoseg@imagoegyesulet.hu

ex libris:

SD

technikái” biztosítják a jó és a helyes élet imperatívuszait, más szóval egy olyan morális univerzumot, amely az egyént számára elfogadható módon kapcsolja a termelés rendjéhez (azaz adott gazdasági, hatalmi viszonyokhoz). A pszichológia maga is ilyen technológiaként jött létre a XIX. század második felében, a nyugati kapitalizmus terjedése és modernizációja idején. A szubjektumot pszichológiai entitásként befolyásoló technikák, illetve az önmagát pszichológiai entitásként érzékelő szubjektum XX. századi karrierje során sem volt mindig ugyanaz, hiszen változtak azok a társadalmi feltételek is, amelyek életre hívták. Az „egyéni” és a „szociális” nem voltak mindig egymást kizáró kategóriák, ahogy maga a pszichológia sem „eredendően” vak a társadalmiként érzékelt problémákra. A pszichológia fentebb bemutatott „társadalmiatlansága” maga is társadalmi termék. Az olyan (neoliberális) társadalmakban, ahol az állam működésén keresztül a piac egyre nagyobb hatást gyakorol a társadalom intézményeire, a gazdasági és társadalmi kockázatok az egyénre hárulnak, az egyéni felelősségvállalás ethosza a piaci viszonyokat szolgálja. A középosztály esetében ez egy extrém módon individualizált szubjektumot jelent, aki/ami (többek között) a pszichológia segítségével igyekszik megfelelni a piaci elvárásoknak, sikeres munkaerőként és fogyasztóként „felszabadulni” társadalmi kötöttségeitől, saját társadalmi pozíciójától „független” pszichológiai entitásként megtalálni „valódi önmagát”. Az osztálystruktúra alján lévő, feleslegessé vált munkaerő számára viszont egy büntető-paternalista rendszer épül, a szociális védőháló lebontásával a lecsúszás kudarcáért való felelősség az egyénre hárulva kriminalizálódik (és etnicizálódik). A siker az ilyen társadalmakban, mint mondják, valóban a fejben dől el, a társadalmi szolidaritás közintézményei ugyanis leépülnek, a társadalmi egyenlőtlenségeket az érdem-érdemtelenység dimenziójában kezelő, reguláló jellegű közpolitikák olyan normatív ideológiára épülnek, amely az egyének önképét is a verseny, a teljesítmény, és a hasznosság elveinek megfelelően alakítja.

Magyarországon a rendszerváltás utáni gazdasági recesszió, a magas államadósság, és persze a gazdasági-politikai szerkezetváltás teljes konszenzust teremtett a rendszerváltó politikai pártok körében az állam újraelosztó szerepének visszaszorítását illetően. Ezek az IMF és a Világbank ajánlásával érkező neoliberális elképzelések, annak ellenére, hogy a lakosság nagyobb részét kifejezetten hátrányosan érintették, a kilencvenes években viszonylag széleskörű támogatást élveztek a társadalom minden szintjén és nem ütköztek ellenállásba, mert a közfelfogásban a fogyasztói szükségleteikben korlátozott állampolgárok rehabilitálását, az életformák szabad megválasztását szimbolizálták. Nem volt ez másképp a pszichoterápia intézményei tekintetében és a pszichológusok körében sem. Amellett, hogy a rendszerváltásig a pszichoterápia elsősorban közszolgáltatásként működött, a szakma ambivalens módon viszonyult az állam intézményeihez. A hatvanas évek második felétől újjászerveződő pszichoterápiás szakmai nyilvánosság egyrészt a közintézményekhez kapcsolódott (a gyakorló szakemberek többsége közalkalmazottként dolgozott) és a közellátás minőségét kritizálta, másfelől viszont amennyire lehetett, igyekezett az államtól függetlenül intézményesülni (ennek látványos példája az 1974-től évente megrendezett Pszichoterápiás Hétvége). A rendszerváltást követően ez utóbbi igény elől elhárultak az akadályok, miközben jóléti újraelosztás „államtalanítása” során a pszichológiai közszolgáltatások nagy része megszűnt. A pszichoterápiás szakképzés piaci alapon, a „civil szférában”, azaz egyesületi keretek között intézményesült. A szakemberek jelentős része magánpraxisban dolgozik, illetve szeretne dolgozni; a képzések, továbbképzések költségei pedig teljes egészében a rendszerbe belépő

IMÁGÓ
BUDAPEST
ONLINE

Az Imágó Egyesület online folyóirata

Imágó online:

Kiadás dátuma: 2015. 10. 20.

www.imagoegyesulet.hu

szekesztoseg@imagoegyesulet.hu

ex libris:

SD

fiatal szakember-jelöltekre hárulnak, akik ezt saját erőforrásból, „befektetésként” maguk finanszírozzák és/vagy áthárítják klienseikre. Maradva a fentebb idézett frázisoknál, ez is „egyéni szociális probléma”, és a siker itt is a fejben dől el: a képzése során „önmagán dolgozó” szakember egy olyan diskurzust sajátít el önértelmezésként, amely az egyént társadalmi státuszától független „személyiségként” kezeli, a társadalmi problémák kizárólag a személyiség pszichopatológiájaként értelmezhetők. Innen nézve „értelmetlen” rákérdezni, jó-e ez így, kinek az érdekeit szolgálja egy ilyen rendszer és kiét nem, hiszen ezek a pszichológia tartományán és a pszichológus szakmai kompetenciáján kívül eső, „külső” jelenségek, éppen úgy, ahogyan más társadalmi problémák.

Ennek ellenére úgy tűnik, az utóbbi években mintha megjelent volna valamiféle igény a pszichológusok részéről a társadalmi problémák értelmezésére. A tematikus szakmai konferenciák címében olykor feltűnik a „társadalom” szó, és feltűnnek olyan pszichológusok is, akik nem csupán állampolgárként, hanem szakemberként is próbálják megfogalmazni az őket érintő társadalmi problémákat. Természetesen ez éppen úgy nem véletlen, ahogyan a társadalmi pozíciók eddigi láthatatlansága. A társadalmi jelenségek válság formájában a középosztály számára akkor válnak érzékelhetővé, amikor azok saját pozícióit veszélyeztetik. A létbizonytalanságtól, lecsúszástól való félelem a középosztálybeli kliensek problémájaként bekerül a pszichoterápiás magánrendelőkhöz. A piac – demokrácia-civil társadalom háromszögére alapozott ideológia jegyében működtetett magánpraxis morális harmóniáját kikezdi a demokratikus deficitként, a civil társadalom gyengeségeként érzékelt tapasztalat. A megrendült középosztályi pozícióból induló fiatal szakemberek számára már nem „egyéni”, hanem „szociális problémaként” válik érzékelhetővé a szakképzés magas önköltsége, a képzési rendszer individualista, piacelvű működés módja. A pszichológiai diskurzus lehetőség-feltételeinek elmozdulásával megnyílik egy tér, ahonnan a pszichológia látni kezdi saját környezetét és abban önmagát. E folyamatok eredménye jelen lapszám is.

Kritikai pszichológiát! – ez a címe Máriási Dóra és Vida Katalin manifesztum-szerű tanulmányának. A szerzők jelenleg képzésben lévő, fiatal szakemberek, akik saját tapasztalatukból és az angolszász „kritikai pszichológia” irányzatából merítve kérik számon a „mainstream” pszichológia társadalmi problémák iránti érzéketlenségét, bemutatva, hogy a társadalom akkor is ott van és akkor is működik a pszichológiai praxisban, ha azt a pszichológia nem látja. Az erre való reflexió, bár sokszor „kényes kérdéseket” feszeget, mégis segíthet az emberi szenvedés hatékonyabb enyhítésében.

Ez is egy kockázatvállalás című interjúnk a Civil Csoport Hétféje stábjának két tagjával készült, bemutatva egy olyan kezdeményezést, amely a pszichoterápiás csoportmódszereket nem szakmai közönség körében, a demokratikus deficitként érzékelt társadalmi problémák orvoslására próbálja alkalmazni.

Berkovits Balázs tanulmánya a gyógypedagógia példáján a pszichopatológiai és a társadalomtudományos diskurzus episztémológiai alapjait tárja fel. A tanulmány problémafelvetése a társadalomtudományos kritika ismeretelméleti lehetőségei, illetve a „szociális konstrukcionizmus” vádja körüli vitákra irányul.

Borgos Anna tanulmánya a gyermeket nevelő lesbikus párok családon belüli szerepei és családon kívüli tapasztalatai alapján vizsgálja a társanyák pszichológiai és társadalmi

IMÁGÓ
BUDAPEST
ONLINE

státuszát, bemutatva, hogy az ilyen családok felforgatják a bináris nemi szerepekre alapozott szülőség képzetét, miközben sok más szempontból megerősíthetik a „hagyományos” család fogalmát.

Kende Anna és Máriási Dóra tanulmánya a szociálpszichológiai tartalomelemzés módszerével vizsgálja, hogy a büntető-kriminalizáló szegénységpolitika egyik „ikonjaként” használt hajléktalanság hogyan jelenik meg a közvéleményt formáló médiumokban.

Végül saját cikkem a magyarországi gyermekpszichológia történetén keresztül mutatja be, hogyan kapcsolódik a pszichológiai tudás tartalma és a pszichológus szakmai szerep azokhoz a társadalmi igényekhez, amelyek életre hívják. És ezen keresztül azt, hogy a pszichológia társadalmi problémák iránti fogékonysága, illetve vaksága alapvetően saját társadalmi kontextusán múlik.

--

Az Imágó Egyesület online folyóirata

Imágó online:

Kiadás dátuma: 2015. 10. 20.

www.imagoegyesulet.hu

szekesztoseg@imagoegyesulet.hu

ex libris:

SD